

Недавно се појавило поновно издање неких чланака и расправа познатог медијалисте професора др Ивана Божића (1915—1977). Као резултат дугогодишњег истраживања у которском и млетачком архиву настали су, између осталих и радови који се односе на историју »зетског приморја, градова и територије средњовековне српске државе који леже у данашњој СР Црној Гори и Албанији«, уврштени, по ауторовом властитом избору, у књигу »Немирно Поморје XV века«. Не упуштајући се у оцјењивање њихове научне вриједности, о чему су далеко позванији одавно изrekli свој суд, свакако треба поздравити овај потез издавача да у једној цјелини тематски групише студије објављиване у разним југословенским и иностраним публикацијама почевши од 1953. Након предговора др Симе Ђирковића, у књизи слиједи текстови подведени под три наслова: »Которски круг«, »Зетски одломци« и »Скадар и околина«, регистар имена и географских појмова, биљешка о писцу и библиографски подаци о радовима штампаним у овом издању.

У историји свих наших народа и области петнаестом столећу припада изузетно мјесто. »Поморје« је у овом времену географски и политички расцјепкано, богато локалним посебностима у облицима патријархалне културе. Упркос, у цјелини гледано, слабе развијености подручја, за превласт над њим води се борба између домаћих династа, Млечана и, касније, Турака. Постепено се губе старе аутономије и уступају мјесто већој или мањој зависности од центара какав је, на примјер, за своју околину био Котор. Крупним политичким и економским промјенама ондашњег »Поморја« Божић посвећује већи дио радова сакупљених у овој књизи.

»Которски круг« сачињава пет текстова. Правно-економски положај »Котора после прихватања млетачке власти« изражен је у постепеном сужавању »доста широких права општине« и увођењу запрека за даљи развој његове привреде, што ће довести до стагнације, а затим и до опадања важности града. Из тих разлога, највећа корист од млетачке »заштите« огледаће се у војној одбрани Котора.

»О јурисдикцији которске дијецезе« говори се од времена када су јој биле подређене католичке парохије по трговима и рударским центрима Србије, па све до њиховог преласка у надлежност барске надбискупије, шездесетих година 15. столећа.

Боравећи у Котору, млетачки функционери су више пута доносили мошти светаца, накит и скупоцјене тканине из цркава, поклањали их, чак и продавали у Венецији. У неколико наврата вођени »Которско-млетачки спорови око црквених драгоцености« редовно су представницима општине доносили врло слаб успјех.

»Село Богдашићи у средњем веку« је исцрпна студија о области од посебног значаја за све сусједи. Ова »катунска заједница братственика« чувала је локалну аутономију све док, изложена појачаним притисцима, није почела губити пријашња правна својства. Аутор овдје анализира структуру земљишног посједа, занимања и

међусобне односе сељана и наглашава строгост мјера које је против »шизматика« проводио которски бискуп уз помоћ свештеника глагољаша из Далмације.

Под насловом »О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци« дата је историја светомихољске метохије која је »као стални предмет отивања између околних господара и которске општине, прелазила више пута из једних руку у друге и често је страдала, тако да су услови за њено одржавање и за цветање манастира били крајње неповољни«. Од краја 14. стољећа, престаје бити сједиштем зетског митрополита, а касније се не помињу чак ни тамошњи калуђери.

У првом од пет текстова из тематске цјелине »Зетски одломци« обрађено је питање односа »Града и села на зетском приморју у XV веку«. Подвучена је улога Млечана у интензивирању до тада мало изражених супротности, односно, фаворизовању града на штету села које губи раније облике самоуправе. Што се градских насеља тиче, Божић даје првенство Котору, највећем привредном и политичком центру, иза кога по важности слиједе Бар, Улцињ и Скадар.

Расправа »Паштровићи« посвећена је овој приморској области између Будве и Бара. Будући да је та »заједница слободних сељака — ратника«, земљорадника, сточара и рибара у државној организацији имала карактер жупе, била је предмет освајачких тежњи околних феудалаца и градских општина. У Паштровићима су се доста дуго очували »архајски облици друштвене и управне организације као неопходан услов да се под туђом влашћу, стално Турцима на удару, сачувају и одрже« захваљујући, прије свега, привредној заосталости краја.

У чланку »Катуни Црне Горе« доказује се да се овај термин из српско-млетачког уговора, склопљеног у Смедереву 1435, односи само на Паштровиће, то јест, да »не покрива тадашњи појам Црне Горе«.

Студија »Улога и организација ратничких држина у Зети XV века« односи се на домаће »дружине« арбанашког, влашког или слави-зираног поријекла које ступају у најамничку службу зараћених страна у Зети и њеној околини.

Рад »Зетске војводе под деспотима« третира питање српске власти у Зети након реорганизације деспотовине. Мада су тамошње војводе добијале широка овлашћења, ипак се територија под њиховом непосредном контролом стално »мењала или им сасвим измицала из руку«.

Из групе чланака »Скадар и околина«, прва два, »Dominus rex Constantinus« и »Господин Којчин«, нуде рјешења дугогодишње дилеме међу научницима у погледу идентитета ових историјских личности. »Краљ Константин« са натписа на средњовјековном новцу могао би бити Константин Балшић, док је у другом случају ријеч о господару Дања Који Закарији.

Од 1396. до 1479, присутни су »Млечани на реци Бојани«. Изванредно стратешки и привредно значајна, ова ријека, »једини природни пут којим се одржавала веза са Скадром и Дривастом«, на чијим се обалама налазио познати трг сољу Св. Срђ, играће велику улогу у својој околини све до времена када ће, пред Турцима, Млечани сами порушити на њој изграђене »млинове, уставе и ловишта«.

Темељно анализирајући податке из скадарског катастиха од 1416/17, који је саставила млетачка управа ради фискалне евиденције, аутор је у тексту »Параспор у Скадарској области« дошао до закључка да термин »параспор« означава не само једну врсту земљишног посједа, већ и »земљишни фонд једне територије којој је град-тврђава центар, с посебном наменом да служи као властелинска резерва (властелинов домен) појединих пронијара и главара.«

Обимна расправа »Земљишни систем у млетачкој Албанији« бави се необично сложеним питањем посједовања земље на подручју од Драча до Котора. На једном истом терену, наимае, укрштају се различита права којима располажу градови, сеоски главари, црква, појединци и, најзад, и сама Венеција.

Посљедњи рад, који носи наслов »О Дукађинима«, посвећен је овој познатој сјеверноалбанској породици. Чланове те »моћне феудалне породице« Божић посматра кроз њихов однос са сусједним феудалцима, нарочито са Балшићима, а затим и Млечанима и Скендер-бегом. Из њихове средине »долази до већег утицаја неколико истакнутих појединаца који према политичким приликама датог тренутка час напуштају стечене положаје, а час сопственом снагом или вештим маневрисањем међу противницима и својим савезницима, које често мењају, стичу нова села и проширују своје подручје«. Неки од исламизираних Дукађина ће постићи лијепу каријеру у Османској Царевини.

Уз »Дубровник и Турску у XIV и XV веку« и друге аналитичко-синтетичке студије др Ивана Божића, »Немирно Поморје XV века« високим научним дометом својих прилога употпуњује историјско сазнање о оновременој Црној Гори и Албанији. Премда се ради само о обновљеном издању одавно познатих радова, може се закључити да је на овај начин наша средњовјековна историографија обогаћена још једним у низу врло значајних дјела.

Војка Бесаровић

ПЕРВОЕ СЕРБСКОЕ ВОССТАНИЕ 1804—1813 гг. И РОССИЯ
Книга первая 1804—1807, Издательство »Наука«, Москва 1980, 480
стр.

У издању московске издавачке куће *Наука* недавно се појавила књига збирке извора под насловом: *Први српски устанак 1804—1813. и Русија*. Збирка је резултат вишегодишњег заједничког рада југословенских и совјетских историчара. У њеној припреми су учествовали сарадници Института славистике и балканистике Академије наука Совјетског Савеза, Одељења историјских наука Српске академије наука и уметности у Београду, Главне архивске управе при Савјету министара СССР и Историјско-дипломатске управе Министарства иностраних послова СССР.